

ANGYAL MIKLÓS

Javaslat egy hazai áldozatazonosítási szolgálat létrehozására

Korunk védelemmel foglalkozó szakembereinek, jogalkotóinak, gazdasági és társadalmi vezetőinek feladata a *biztonsági* védelmi funkciók differenciált harmonizációjának megteremtése. A biztonságon legegyszerűbb megközelítésben a *fenyegetettség nélküli állapotot, vagy bármiféle veszélyeztetettség hiányát* értjük. A biztonság tágabb, átfogó értelmezésben a *társadalmi* (jogi, szociális), *politikai* (diplomáciai), *gazdasági, környezeti* (ökológiai, katasztrófavédelmi), *katonai* (honvédelmi), *informatikai, pénzügyi, egészségügyi* (járványügyi), *belügyi* (rendészeti, katasztrófavédelmi) biztonságot jelenti.

A természeti és a civilizációs katasztrófák közös jellemzője, hogy nagy területeket és/vagy nagy embertömegeket érinthetnek. 1974-ben, Genfben az OIPC¹ VI. Világkonferenciáján a katasztrófák közös jellemzőiként a következők meghatározására került sor:

- A következmények megelőzése, illetve felszámolása rendszerint meghaladhatja az érintett község, város, sőt megye erejét.
- A katasztrófáknak súlyos egészségügyi és szociális következményeik lehetnek.
- A sérültek számához képest a rendelkezésre álló egészségügyi erők és eszközök elégtelenek.
- Illetéktelen és felkészületlen emberek ragadhatják magukhoz a vezetést.²

Magyarország Nemzeti biztonsági stratégiája³ szerint: *„Magyarországnak egyre növekvő mértékben kell rendelkeznie olyan képességekkel, amelyek komplex megelőzési rendszert működtetnek, természeti vagy ipari katasztrófák esetén gyorsan, hatékonyan és szervezeten reagálnak a lakosság életének, alapvető anyagi javainak védelme és a következmények minimalizálása érdekében... Ennek érdekében az érintett szervezeteknek rendelkezniük kell a vezetéshez, irányításhoz és a végrehajtáshoz szükséges eszközökkel, mind ha-*

¹ Organisation Internationale de Protection Civile; Polgári Védelem Nemzetközi Szervezete.

² Nagy Károly – Halász László: *Katasztrófavédelem*. Egyetemi jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2002, 8–14. o.

³ 1035/2012. (II. 21.) kormányhatározat

zai, mind nemzetközi viszonylatban. A nemzetközi folyamatoknak és igényeknek megfelelően a belső válságkezelő képességek külső alkalmazhatóságára és a területen megvalósítható képességfejlesztés-optimalizálásra is kiemelt figyelmet kell fordítani.”⁴

A tanulmány célja

A Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (BM OKF) égisze alatt 2012 nyarán megalakult a speciális helyzetekben bevethető *Hunor* (Hungarian National Organisation For Rescue Services) *hivatásos nehéz kutató-mentő mentőszervezet, valamint a Huszár közepes kutató-mentő csapat.*

A tervek szerint a *Hunor*-csapat alkalmas lesz a bekövetkezett veszélyhelyzetek, katasztrófák során jelentkező speciális mentési feladatok ellátására, az elsőként beavatkozók megerősítésére. Magyarországon a *Hunor* a hivatásos katasztrófavédelmi szerv központi, külföldön pedig Magyarország hivatalos katasztrófavédelmi mentőcsapataként végzi majd a tevékenységét. Működését Budapesten három órán belül, vidéken nyolc órán belül, külföldön pedig negyvennyolc órán belül képes lesz megkezdeni. A mentőszervezet szakfeladata a romok alatt rekedt áldozatok keresése, mentése, szükség szerint elsősegélynyújtás. Földrengés sújtotta területen magától értődő feladat a műszaki mentés, áldozatok kiemelése, túlélési esélyeik javítása.⁵

A *Huszár* olyan *közepes kutató-mentő csapat*, amelyet önkéntes különleges kutató-mentő egységek alkotnak. A *Huszár-csapat* vezetését és irányítását nemzetközi bevetés esetén a BM OKF végzi, a csapat a riasztást is az OKF-től kapja. A szervezet belföldön minden esetben a kárfelszámolást irányító területi (helyi) szervnek lesz alárendelve. Külföldi alkalmazás során az ENSZ égisze alatt működő Nemzetközi Kutató-mentő Tanácsadó Csoport (*International Search and Rescue Advisory Group; INSARAG-*) irányelveknek és módszertannak megfelelően az Helyszíni műveleti és koordinációs központ (*On-Site Operations Coordination Centre; OSOCC*) feladatsabása alapján a Helyi veszélyhelyzet-kezelési hatóság (*Local Emergency Management Authority; LEMA*) iránymutatásainak megfelelően látja el feladatát. Romok (*például összedőlt épületek, balesetet szenvedett közlekedési eszközök*) alatt rekedt áldozatok keresése, lokalizálása és mentése. Szükség szerint

⁴ 1035/2012. (II. 21.) kormányhatározat, 1. melléklet, 50.

⁵ http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=polgarivedelem_hunor

elsősegélynyújtás a további ellátás céljából történő elszállításig. Földrengés sújtotta területen a műszaki mentés, áldozatok kiemelése és azok túlélési esélyeinek javítása.⁶

Hazánkban azonban jelenleg még nincs olyan kormányzati, szakmai szervezet, amely hasonló esetekben hathatós segítséget nyújthatna a katasztrófák *halálos áldozataival, a holttestekkel* kapcsolatos szervezési, rendőri és igazságügyi munkához. Nincs kidolgozott központi terv, vagy program, amely a helyi erők segítségére lehetne az ilyen jellegű, sikeres és hathatós problémakezelésben.

Tanulmányom célja, hogy a személyazonosítás gyakorlati kérdéskörének ismertetése után külföldi példák bemutatásával vázoljam egy olyan nemzeti, rendőrségi/katasztrófavédelmi egység felállításának lehetséges tervezetét, amely – akár itthon, akár külföldi bevetésen – képes lehet a halálos tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosítására, valamint az e tevékenységhez köthető tágabb értelmezésű áldozatkezelési feladatok megvalósítására.

Halálos tömegszerencsétlenségek

A nemzetközi tudományos élet többféle katasztrófkategóriát ismer. A kiváltó okokat tekintve megkülönböztethetünk (közvetlenül vagy közvetetten) *ember okozta* katasztrófákat és *természeti* katasztrófákat, a külvilághoz való viszonyát tekintve *nyílt* (például hurrikánok okozta) és *zárt* jellegű szerencsétlenségeket. Utóbbiakhoz tartozhat egy emeletes ház összedőlése, vagy egy szállodatűz. A nyílt és zárt jellegű katasztrófa közötti alapvető különbség, hogy míg az előbbi esetben az áldozatok száma és személyazonossága eredendően nem ismert, egy szállodatűz esetén a vendégek névsora – már a mentési munkálatok kezdetén – az illetékesek segítségére lehet az áldozatok számának és kilétének meghatározásában. Geográfiailag megkülönböztethetünk *helyi* (települési, országra lokalizálódó) és *nemzetközi* katasztrófákat, és nemzetközi tömegszerencsétlenség lehet egy több nemzet utasait szállító repülőgép lezuhanása, vagy egy tengerjáró hajó elsüllyedése. Osztályozhatjuk továbbá a katasztrófákat idő- és hatástartamuk szerint, vagy az áldozatok száma, a katasztrófa által okozott károsodás mértéke szerint is.⁷ Mindez tovább

⁶ http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=polgarivedelem_huszar

⁷ Michael R. Berren – Allan Beigel – Gypsy Barker: A typology for the classification of disasters: Implications for interventions. Community Mental Health Journal, vol. 18, no. 2, 1982, pp. 120–134.

bővíthető a járványok, terrorcselekmények, háborúk, genocídiumok külön kiemelésével.

Míg a hétköznapiakban a katasztrófa, (halálos) tömegszerencsétlenség, tömeges baleset fogalmak keverednek, a vonatkozó magyar jognyelv három, élesen elkülönülő terminológiát használ, úgymint a *veszélyhelyzet*, *katasztrófa* és a *súlyos káresemény* fogalmakat. A különböző fogalmak az állami beavatkozás különböző szintjeit is jelzik, minőségi különbségeket jelölnek. Emellett létrejöhettek olyan balesetek, amelyek az áldozatok számát figyelembe véve tömegszerencsétlenségnek, illetve halálos tömegszerencsétlenségnek tekinthetők. Magyarországon csak az elmúlt évtizedet áttekintve idesorolható – egyebek között – a lengyel zarándokokat szállító busz 2002-es balesete⁸; a Siófokon, a vasútállomás közelében 2003-ban történt baleset, amikor is német turistákat szállító autóbusz ütközött vonatszerelvénnel⁹; vagy a szlovák légierő AN-24-es gépének 2006-ban történő balesete Hejcénél.¹⁰ Külföldi viszonylatban pedig megemlítendő a tizenegy magyar halálos áldozatot követelő, 2011. november 6-án történt hurghadai (Egyiptom) buszbaleset.

Hazai jogi szabályozás

A terjedelemlre és a parciális köthetőségre figyelemmel csak a legfontosabb vonatkozó jogszabályokat ismertetem. Hatályos jogi szabályozásunk szerint *katasztrófa* „a *veszélyhelyzet* kihirdetésére alkalmas, illetve e *helyzet* kihirdetését el nem érő mértékű olyan állapot vagy helyzet, amely emberek életét, egészségét, anyagi értékeiket, a lakosság alapvető ellátását, a természeti környezetet, a természeti értékeket olyan módon vagy mértékben veszélyezteti, károsítja, hogy a kár megelőzése, elhárítása vagy a következmények felszámolása meghaladja az erre rendelt szervezetek előírt együttműködési rendben történő védekezési lehetőségeit, és különleges intézkedések bevezetését, valamint az önkormányzatok és az állami szervek folyamatos és szigorúan összehangolt együttműködését, illetve nemzetközi segítség igénybevételét igényli”¹¹.

⁸ A busz Balatonkeresztúr közelében felborult, tizenkilencen meghaltak, harmincketten megsérültek.

⁹ A balesetben harminchárman a helyszínen meghaltak. Az áldozatok jelentős része csonkolásos sérülést szenvedett.

¹⁰ A fedélzeten negyvenhárman tartózkodtak, egy ember a csodával határos módon túlélte a balesetet.

¹¹ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról 2. § 5.

A törvény szerint „a Kormány a katasztrófavédelemmel összefüggő döntéseinek előkészítése és a védekezéssel kapcsolatos feladatok ágazati összehangolása és irányítása érdekében kormányzati koordinációs szervet (a továbbiakban: kormányzati koordinációs szerv) működtet”.¹² A jogszabály meghatározza e szerv általános feladatait, erről részletesen a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCVIII. törvény végrehajtásáról szóló 234/2011. (XI. 10.) kormányrendelet határoz. A Koordinációs Katasztrófavédelmi Tárcaközi Bizottság létrehozásáról, annak szervezeti és működési rendjéről kormányhatározat született.¹³

A törvény felsorolja a kormány tagjainak és a katasztrófavédelemben érintett központi államigazgatási szervnek a feladatait, és a megyei közgyűlés elnökének, a megyei, fővárosi és helyi védelmi bizottság elnökének, a polgármestereknek, a gazdálkodó szervezetek vezetőinek, a védekezésben közreműködő önkéntes szervezeteknek a katasztrófavédelmi feladatait is. Ezek részleteit a törvény végrehajtási rendeletében találjuk.

Rendőrségi törvényünk¹⁴ alapján a rendőrség – egyebek között – „*ellátja a rendkívüli állapot, a szükségállapot, a megelőző védelmi helyzet, a veszélyhelyzet és a váratlan támadás esetén a hatáskörébe utalt rendvédelmi feladatokat, továbbá rendkívüli állapot idején és váratlan támadás esetén közreműködik az államhatárt fegyveresen vagy felfegyverkezve átlépő személyek kiszorításában, valamint elfogásában és lefegyverzésében*”.¹⁵

A katasztrófák elleni védekezés szabályairól szóló rendelet¹⁶ az általános rendőri feladatok ellátására létrehozott szerv katasztrófavédelmi feladatait részletezi.

Külön jogszabály rendelkezik bajba jutott légi járművek megsegítéséről, valamint a katasztrófák elleni védekezéssel és a mentéssel összefüggő tevékenységet ellátó légi kutató-mentő szolgálat szervezetéről.¹⁷

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény szerint *egészségügyi válsághelyzet idején a betegek ellátása a katasztrófa-egészségügyi ellátás keretében történik*.¹⁸

Végül megemlítendő, hogy a 60/2010. (OT 34) ORFK utasítás szerint „*tömegszerencsétlenség: az a közlekedési baleset, amelynek következtében*

12 Uo. 7. §

13 1150/2012. (V. 15.) kormányhatározat

14 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről

15 Uo. 1. § (2) bek. 9.

16 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet

17 267/2011. (XII. 13.) kormányrendelet

18 228. § (1) bek.

*legalább egy személy súlyos testi sértést, és legkevesebb kilenc más személy pedig legalább könnyű testi sértést szenvedett*¹⁹. „Halálos tömegszerencsétlenség: az a közlekedési baleset, amelynek következtében legalább egy személy meghalt, és további legalább kilenc más személy pedig legalább könnyű testi sértést szenvedett.”²⁰

Ismeretlen személyazonosságú holttestek azonosításának módszerei

Ha gyakorlati oldalról vizsgáljuk, a holttest ismeretlen személyazonossága a helyszíni és halottszemle kérdéskörének központi részét kell hogy alkossa. Élet elleni bűncselekmény esetén a holttest személyazonosságának tisztázása a nyomozás sikerének első és alapvető záloga. (Ez az oka annak, hogy az elkövetők sok esetben megpróbálják a holttestet felismerhetetlenné tenni: felgyújtják, savval öntik le, vagy darabolják, és a holttestrészeket különböző helyeken rejtik el.) A helyszíni és halottszemle első szakaszában²¹ tehát, ha a hatóság arra a megállapításra jut, hogy a holttest személyazonossága ismeretlen, vagy egyelőre ismeretlenként kell kezelni, akkor a személyazonosság kiderítése céljából már a szemle keretében – megfelelő, körültekintő vizsgálódás alapján – érdemi megállapítások tételére nyílnak lehetőségek. Idetartozik – a többi között – a személyes tárgyak, vagy a személlyel vélhetően összefüggésbe hozható tárgyak összegyűjtése, dokumentálása, a ruházat, ékszerek pontos nyilvántartásba vétele (méret, jelleg, szín, esetleges hibák, károsodások, „használati fok” stb.). A szemlével időben párhuzamosan folyó adatkutatás, tanúkutatás (kit és mikor láttak erre, tud-e valaki valamit a szóba jöhető személyről) szintén fontos információkkal szolgálhat.

A személyazonosság megállapítására tett kriminalisztikai és orvosi szakértői tevékenységet²² célszerű

- a holttest állapota („friss” holttest felismerhető jegyekkel, „oszlott” holttest és csontvázlelet), illetve
- a holttest vélelmezhető életkora (magzat, újszülött, csecsemő, gyermek, fiatal felnőtt, felnőtt) szerint csoportosítani, hiszen ezek alapján más-más teendők, feladatok adódnak.

¹⁹ 60/2010. (OT 34) ORFK utasítás Általános és értelmező rendelkezések 2. e) pont.

²⁰ Uo. 2. f) pont.

²¹ A helyszíni bejárása („walk through”), még a statikus szakasz előtt egy fontos impressziógyűjtési fázis a nyomozók részére.

²² Agnoszkálás. Agnosco (lat.): ráismerni, felismerni.

Eljárás halálos tömegszerencsétlenségek esetén

A nemzetközi szakirodalmi nyelv halálos tömegszerencsétlenségről (*mass fatality incident*) beszél, ha a *halálos áldozatok száma miatt a helyi lehetőségek elégtelenek a holttestekkel kapcsolatos igazságügyi feladatok megoldására*. Bár jogilag éles különbség tehető, a mindennapi nyelvünk szinte szinonimaként használja a katasztrófa, súlyos szerencsétlenség, tömegszerencsétlenség fogalmakat. Célszerű lehet az igazságügyi személyazonosítási gyakorlat szempontrendszerét figyelembe véve a hazai nomenklatúrát is a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően megváltoztatni. A továbbiakban tehát halálos tömegszerencsétlenségről e definíciónak megfelelően, igazságügyi kontextusban esik szó.

A nemzetközi gyakorlat alapján halálos tömegszerencsétlenség esetén egy gyors és adekvát választézkedésekre hivatott koordinatív testület alakul. A testület operatív csoportokat hoz létre, illetve meglévő, operatív csoportokat „aktivál”. Elsődleges feladata a külső (közvéleménynek történő) és belső (operatív csoportok közötti) kétirányú információáramlás megteremtése. Az operatív csoportok több elkülönülő, minőségbiztosított²³ területen tevékenykednek. Ezek közül kiemelendő:

- a) *A holttestek felkutatása* – a csoport feladata a szerencsétlenség helyszínének alapos feltérképezése, a holttestek, holttestrészek helyének pontos megállapítása, annak jelölése, dokumentálása. Célszerű a találtakról jól azonosítható térképet készíteni. A csoport elkezdheti az egy holttesthez tartozó személyes tárgyak és holttestrészek egyesítését. A csoport alapos munkája nagymértékben segítheti a halálok-megállapító (boncoló-) csoport tevékenységét. Végül a csoport intézkedik a holttesteknek a boncolási helyre szállításáról (műanyag zsákok, koporsók, szállító járművek biztosítása).
- b) *Boncolás, személyazonosítás* – a geográfiai helyzettől függően lehet meglévő bonchelyiséget, vagy arra alkalmas helyiségeket használni, illetve ideiglenes bonchelyiségeket felállítani. Külön helyiséget kell biztosítani a helyszínről érkező holttesteknek (fogadóhelyiség), a boncteremnek és egy kisebb elkülönített részt a holttest esetleges felismertetésre bemutatásának. (1985-ben Kanada partjainál lezuhant egy repülőgép, amely kétszáznegyvennyolc amerikai katonát szállított. A holttestekkel kapcsolatos tevékenységekhez tíz, logisztikailag megtervezett „munkaállomást” vettek igénybe.²⁴) Célszerű további pihenő-, szociális helyiség kialakítása a személyzetnek. A boncterem felszere-

²³ A minőségbiztosítás itt egyben az adatkezelés biztonságát (*chain of custody*) is jelenti.

²⁴ Michael A. Clark – Stanley R. Clark – David G. Perkins: Mass fatality aircraft processing. Aviation, Space and Environmental Medicine, July 1989, pp. A64–A73.

léséhez alapvető radiológiai berendezések (fogászati röntgen, teljestest-röntgen) beszerzése. Itt történhet a személyazonosításhoz szükséges antropológiai, fogászati vizsgálat, valamint ujjnyomatvétel is. A részletes boncjegyzőkönyv mellett minden holttestről színes fényképfelvételeket kell készíteni, a kriminalisztikai fényképezés szabályainak betartásával. Az egyes holttestekből, holttestrészekből a további vizsgálatokhoz nélkülözhetetlen biológiai-anyag-gyűjtéshez a csoportnak megfelelő mintavevő és mintatároló eszközre van szüksége. Meg kell szervezni e minták illetékes helyre történő gyors szállítását. Lehetővé kell tenni a különböző vallások balzsamozási, temetkezési szokásainak kivitelezését. A csoport feladata a holttestek hűtésének, a további, végső nyughelyre történő szállításának megszervezése is.

c) *Családszolgálat, repatriáció* – a halottak hozzátartozói a szerencsétlenségek másodlagos áldozatai. Gondoskodni kell folyamatos információval való ellátásukról, és hasznos tudnivalók kaphatók tőlük az hozzátartozójuk személyes tárgyait, antropológiai sajátosságait (testméret, különös ismertetőjegyek), szerológiai tulajdonságait (vércsoport) illetően is. Fontos az emberi jogok (titoktartás) megfelelő szintű betartása, a bulvársajtótól való védelmük megszervezése, a szociális és pszichológiai támogatás elkezdése. A csoport segítséget nyújt a holttestek hazaszállításában is.

A katasztrófák során bekövetkező halálesetek hatályos hazai jogi szabályozásunk alapján *rendkívüli halálnak* minősülnek. Rendkívüli az a halál, amelynek természetes módon való bekövetkezését a körülmények kétségessé teszik. Rendkívüli halál esetén hatósági eljárást kell lefolytatni és az elhunyt hatósági boncolását kell elrendelni.²⁵ A szabályozást értelmezve természeti vagy egyéb olyan környezeti katasztrófa esetén, ahol felelősség kérdése nem merül fel, a holttestek boncolását *egy* arra jogosult orvos (igazságügyi orvostani szakorvos, patológus szakorvos) végzi, míg bűncselekmény gyanúja esetén (például robbantásos merénylet) az igazságügyi orvosi boncolást *egy* igazságügyi orvos szakértő *és* *egy* boncolásban jártas szakorvos *együttesen* hajtja végre. A boncolásokra vonatkozóan az európai uniós előírásoknak megfelelő és szükséges vizsgálatokat az Európa Tanács miniszterei által 1999-ben kiadott 3. számú ajánlás (*Harmonisation of Medico-Legal Autopsy Rules*) rögzíti.²⁶

25 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről

26 Harmonisation of Medico-Legal Autopsy Rules. International Journal of Legal Medicine, vol. 113, 1999, pp. 1–14.

Nemzetközi kitekintés

Egyesült Államok

Az Egyesült Államokban, egy évvel a 2001. szeptember 11-én bekövetkezett terrortámadások után, az elnöki kabinet átszervezésekor hozták létre a belbiztonsági minisztériumot (*U.S. Department of Homeland Security*). A minisztérium felelős – egyebek között – a hasonló és egyéb jellegű katasztrófák felszámolásának irányításáért. E feladatkörben kidolgoztak egy szövetségi szintű válságkezelési rendszert (*National Incident Management System²⁷*), valamint egy egységes szervezeti, a feladatokat alapjaiban ismertető keretrendszert (*National Response Framework*). Szövetségi szinten katasztrófa-szituációkban a belbiztonsági minisztérium veszélyhelyzetekért felelős hivatala (*Federal Emergency Management Agency; FEMA*) koordinál, és együtt dolgozik számos szervezettel, így a nemzeti katasztrófa-egészségügyi rendszerrel (*National Disaster Medical System; NDMS*), amely egy másik, az egészségügyi és szociális minisztérium (*Department of Health and Human Services*) égisze alatt működik. Az NDMS három fő területen nyújt segítséget a katasztrófák következményeinek felszámolásában:

1. Katasztrófa-egészségügyi ellátó csoportokat (*Disaster Medical Assistance Teams; DMATs*) működtet, amelyek logisztikai és adminisztratív személyzettel kiegészített egészségügyi (professzionális és paraprofesszionális) szakemberekből állnak. E szövetségi felügyelet alatt álló egészségügyi csoportok feladata tömegszerencsétlenségekben a helyi egészségügyi szolgálat kiegészítése, a betegek, sérültek osztályozása (*triage*), az esetleges evakuálás orvosi biztosítása, az adott szerencsétlenség által előálló krízishelyzetnek megfelelő gyors, szakszerű egészségügyi intézkedések meghozatala. Természetesen e csoportok kiemelkedően támogatott, modern feltételrendszerek között dolgoznak.²⁸ A betegek és sérültek baleseti ellátása azonban csak egy, de nem kizárólagos katasztrófa-egészségügyi feladat. Azonnal meg kell szervezni a krízisszituációt átélteknél a pszichés stressz által okozott negatív következmények feltárását és a megfelelő pszichológiai és pszichiátriai támogatást.²⁹
2. A katasztrófákban sérült állatok ellátására, az állatok evakuálására az NDMS másik szolgálat egységeit, az országos állat-egészségügyi reagáló

27 http://www.fema.gov/pdf/emergency/nims/NIMS_core.pdf

28 <http://www.phe.gov/Preparedness/responders/ndms/teams/Pages/dmat.aspx>

29 John D. Weaver: *Disasters: Mental Health Interventions*. Professional Resource Press, 1995

csapatokat (*National Veterinary Response Team; NVRT*) működteti. Ezek a csoportok segítenek állati eredetű járványok, állatról emberre terjedő betegségek (zoonózisok) felszámolásában is.

3. Az NDMS javaslatára hozták létre 1992-ben a *Disaster Mortuary Operational Response Teameket* (DMORT), amelyek tíz régióba szerveződve segítik a helyi rendőri, igazságügyi (*coroner, medical examiner*) szerveket a katasztrófák halálos áldozataival végzendő munkájukban. E csoportok olyan önkéntesekből állnak, akik a tudományterületük elismert szaktekintélyeinek számítanak. Katasztrófa esetén a csoport „aktiválódik”, és szövetségi felügyelet alatt segítik a lokális erőket a szükséges feladatok megoldásában. Megalakulása óta többször volt szükség az egyes csoportok „bevetésére”. 1993-ban Hardin város temetőjében csaknem hétszáz polgárháborús sír erodálódott egy árvíz miatt. A holttestmaradványok azonosításában és újratemetésében különleges feladat várt a csoport tagjaira. Ugyancsak igénybe vették a csoportokat az oklahomai robbantásos merénylet és a USAir 427-es tragédiája során.³⁰ A csoportok kiemelkedő segítséget nyújtottak a 2001. szeptemberi 11-i tragédia után, és a Katrina és Rita hurrikán halálos áldozatainak azonosításánál is.

A DMORT feladata halálos tömegszerencsétlenség esetén a holttestek időleges elhelyezésének megoldása, az áldozatok azonosítása, az igazságügyi patológiai, fogászati, antropológiai munkák elvégzése, szükséges biológiai minta-biztosítás, a minták megfelelő helyre küldése, és a holttestek eltemetéséről való szakmai intézkedések meghozatala. Minden egyes regionális csoport (általában négy-öt szövetségi állam alkot egy régiót) halottkémekekből (*coroners*), igazságügyi orvos szakértőkből, patológusokból, antropológusokból, igazságügyi fogorvos szakértőkből, radiológusokból, temetkezési vállalkozások vezetőiből, ujjnyomszakértőkből, számítógépes szakemberekből, technikai személyzetből (boncmesterek, asszisztensek, balzsamozók, röntgenasszisztensek, leírók) áll.³¹ Az önkéntesekből álló, jól felszerelt, kiképzett csoportok katasztrófahelyzetekben „aktiválódnak”, és a katasztrófa helyszínén látják el a tevékenységüket. E feladatok, a személyazonosítás szempontrendszerét tekintve, alapvetően három részből állnak:

1. az ismeretlen személyazonosságú holttestek agnoszkálásakor kapott poszt-mortem adatok rögzítése;

³⁰ Paul S. Sledzik: *Federal Resources in Mass Disaster Response*. CRM, no. 10, 1999, pp. 10–11.

³¹ What is a DMORT? <http://www.phe.gov/preparedness/responders/ndms/teams/pages/dmort.aspx!>

2. az eltűnt személyek hozzátartozóitól és a személyekről halál előtti adatok beszerzése; valamint
3. az adatok összehasonlítása, a személyek beazonosítása. Az identikus adatok azonosításában számítógépes program (*Victim Identification Profile*) segíti a szakértők munkáját.

Interpol DVI-protokoll

1980-ban Manilában, az Interpol³² 49. ülészakán fogadták el a tagállamok, hogy létrehoznak egy a halálos tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosításával (*Disaster Victim Identification; DVI*) foglalkozó csoportot. 1986 óta a csoport az Interpol állandó bizottságaként (*Interpol Standing Committee on Disaster Victim Identification*) működik. Ebbe a bizottságba ma már több tucat ország delegál tagokat, közöttük nyomszakértők, igazságügyi orvos szakértők is találhatók. Az elmúlt években hathatós együttműködés alakult ki a bizottság és egyéb nemzetközi szervezetek között (United Nations Office for the Co-ordination of Humanitarian Affairs³³, International Aviation Organisation³⁴, International Air Transport Association³⁵, International Organisation on Missing Person Identification³⁶). A bizottság célja, hogy információkat gyűjtsön a bekövetkezett tragédiákról, a begyűjtött adatok feldolgozásával, a következtetésekkel segítse hasonló esetekben a gyakorlati munkát, felvilágosító előadásokat, továbbképzéseket tartson az Interpol százkilencven tagállama szakembereinek. Ennek szellemében született meg a *Katasztrófák áldozatainak azonosítása* című kézikönyv (*Manual on Disaster Victim Identification*) is.³⁷ Az Interpol egyik határozata kimondja: a DVI-csoportok tagjai – ha hasonló tragédia éri országukat, vagy egy másik ország kéri a segítséget – hazájuk központi kapcsolati pontjának tekintendők.³⁸

Hasonló nemzetközi összefogással felállított csoport dolgozott 1998–1999-ban Koszovóban is. Az Európai Unió Igazságügyi szakértői csoportja (*Forensic*

³² Az Interpol a legnagyobb, százkilencven tagországot tömörítő nemzetközi rendőrségi szervezet. 1923-ban alapították, a határokon átnyúló rendőrségi együttműködés jegyében.

³³ ENSZ Humanitárius Ügyek Koordinációs Hivatala

³⁴ Nemzetközi Légügyi Szervezet

³⁵ Nemzetközi Légi Szállítási Szervezet

³⁶ Nemzetközi szervezet az eltűnt személyek azonosítására

³⁷ Joan D. Winne: The Philosophy of DVI on an International Level and the Role of Interpol. Presentation at Interpol Disaster Victim Identification Regional Meeting, January 24, 2000, Ujung Pandang, Indonesia.

³⁸ IP Resolution No. AGN/65/RES/13

Expert Team) több tömegsír feltárását és a holttestek igazságügyi vizsgálatát (halálok-megállapítás, személyazonosítás) végezte el sikerrel.³⁹ 2005-ben, a délkelet-ázsiai szökőár után több mint egy évig tartó, nemzetközi áldozatazonosító tevékenység bemutatta a szervezet erejét, és e magas színvonalú szakmai tevékenység révén több mint négyezer, eredetileg ismeretlen személyazonosságú holttestet lehetett azonosítani, és névvel ellátottan az adott országba hazaszállítani. 2008 júniusában, a Frank tájfun következtében, a Fülöp-szigeteken több mint nyolcszáz utassal a fedélzetén elsüllyedt a Princess of the Stars komphajó. Nyolc nappal a tragédia után az Interpol DVI egyik csapata (*Incident Response Team; IRT*) már a helyszínen volt, hogy segítse az áldozatok azonosítását. 2011 márciusában, a Kongói Köztársaságban történt repülőgép-szerencsétlenség áldozatainak azonosításához is az Interpol DVI IRT nyújtott segítséget.

Fontos kiemelni, hogy a tömegszerencsétlenségek áldozatai különböző nemzetiségűek lehetnek. A különböző nemzetiségű különböző vallási hovatartozást is jelenthet. Az egyes vallásoknak eltérő hitviláguk van, és más-más a hozzáállásuk a halálhoz, mindez nyilvánvalóan kihat az áldozatok azonosítási gyakorlatára. Rávilágít továbbá a szakemberek folyamatos továbbképzésének fontosságára és a nemzetközi szakértői csoportok szükségességére is.⁴⁰ „*Kollektív felelősségünk, hogy minden olyan tragédiából, ahol emberi életet vesztek el, tanuljunk, és biztosítsuk azt, hogy a szakembereink a következő katasztrófhelyzetre még jobban felkészülhessenek, és olyan hatékonyak lehessünk, amennyire csak lehet.*”⁴¹

Magyarországi áldozatazonosítási tevékenység

Hazánkban a 2001-ben Budapesten tartott Interpol-nagygyűlés után (amelynek kiemelt témája volt a tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosítása) vetődött fel először, hogy szükség lenne egy hasonló csapatra. Erdemben azonban sokáig semmi nem történt, majd 2003 májusában, a siófoki tragikus buszbaleset után, amelyben harminchárom német állampolgár lelte halálát, a hazai szakmai közvélemény ismét elkezdett foglalkozni azzal, hogy hasonló

39 Helena Ranta: Forensic Investigations of Human Rights Violations in Kosovo before March 1999. Presentation at Interpol Disaster Victim Identification Regional Meeting, January 24, 2000, Ujung Pandang, Indonesia.

40 M. Hashimoto: The Cultural Aspect in the Identification of Disaster Victim. Presentation at Interpol Disaster Victim Identification Regional Meeting, January 24, 2000, Ujung Pandang, Indonesia.

41 Az Interpol főtitkárának zárómunkái. Interpol DVI Állandó Bizottságának 23. ülése, 2012. május, Lyon.

tömegszerencsétlenségek esetén az adott feltételrendszer elégséges-e a nemzetközi követelményeknek megfelelő intézkedésre és eljárásra. Ekkor már az orvos szakértői társadalom felhívta a katasztrófavédelmi és rendőri hatóságok figyelmét arra, hogy az Interpol egységes, a nemzetközi gyakorlatnak megfelelő, minőségbiztosított, természettudományos megalapozottságú csapatmunkát vár el az áldozatazonosítási tevékenységek során.

Mindezek ellenére, másfél évvel később, a délkelet-ázsiai cunami után egyetlen orvos szakértőt küldtek ki a lehetséges magyar áldozatok felkutatására és azonosítására. Bár a kéthetes munkáról – bemutatva a nemzetközi tevékenység részleteit – átfogó úti jelentés és javaslattevékenység készült, a sajtó-érdeklődés elmúltával érdemben ugyanaz történt, mint korábban: semmi.

A szlovák légierő AN-24-es gépének Hejce mellett, a Borsó-hegyen történt 2006-os katasztrófája után a magyar bűnügyi technikusok és szakemberek heroikus küzdelemben, havas, erdei körülmények között, erős mínuszokban tettek tanúbizonyságot arról, hogy nem ismernek lehetetlent. Az infrastruktúra, felszereltség elégtelensége azonban nagyon gyorsan kiütöközt. Az áldozatazonosítási munkát – a határ közelsége és az áldozatok szlovák állampolgársága miatt – a szlovák fél vállalta magára.

2008-ban a Közép-európai Rendőr-akadémia (MEPA) keretében az ausztriai Burgenlandban tartottak egy kurzust a témakörben, és a MEPA kifejezte abbéli javaslatát, hogy a régió országaiban (is) szükséges lenne hasonló nemzeti egységek felállítása. A kurzuson a magyar rendőrséget két orvos szakértő képviselte. Erről a rendezvényről is részletes úti jelentés készült.

2010-ben, a Semmelweis Egyetem Igazságügyi és Biztosítás-orvostani Intézetének közreműködésével szakmai egyeztetés történt, amelyen a szakértők, rendőrségi résztvevők (Nebek, Interpol Magyar Iroda, ORFK) tájékoztatást kaphattak az Interpol DVI-csapatok tevékenységéről, és konkrét javaslatok hangzottak el egy hazai áldozatazonosítási szolgálat létrehozásáról.

2010 májusában – egy kétoldalú interregionális pályázat részeként – a Debreceni Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézete rendezett konferenciát *Tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosítása jobb feltételekkel* címmel, ezen a részt vevő előadók felhívták a figyelmet arra, hogy milyen irányba kellene és lehetne javítani a magyarországi áldozatazonosítási tevékenységet.

2011 novemberében, az egyiptomi Hurgadában történt egy szomorú buszbaleset, amelyben tizenegy magyar állampolgár lelte halálát. Az egyiptomi hatóságok a súlyosan roncsolódott áldozatok azonosításához magyar segítséget kértek. Bár a kiküldött bűnügyi technikus és az orvos szakértő a feladatot gyorsan és sikeresen végrehajtotta, ismét jelezniük kellett, hogy

szakmailag – felszerelés, és kellő létszámú, kiképzett csapat hiányában – a munka nem volt kompatibilis az Interpol DVI-követelményekkel.

2012 májusában Lyonban tartották az Interpol DVI Állandó Bizottság 23. ülését. Magyarországot egy orvos szakértő és egy bűnügyi technikus képviselte. A résztvevők az elmúlt év történéseit vették számba. Előadás hangzott el – egyebek között – a Costa Concordia tragédiájáról, a belga gyerekeket szállító busz svájci balesetéről, az Air France 447-es járatának tragédiájáról, a 3900 méter mélyen fekvő repülőgéprészecskék és holttestek kiemeléséről, a 2011-es oslói terrortámadásról. Az orvos szakértői, genetikai és fogorvos szakértői, valamint rendőrségi munkacsoportok megvitatták tudományterületük jelenlegi helyzetét és meghatározták a fejlesztések irányát. A forenzikus tudományok fejlődését követve lerakták a 2014 márciusában megjelent új Interpol DVI útmutató (*Guide*) alapjait. Az ülés végén minden résztvevő ország néhány szóban lehetőséget kapott arra, hogy ismertesse a nemzeti DVI-tevékenysége helyzetét. A hazánkat képviselő résztvevők akkor is és sajnálatosan a 2013-as ülésen is csupán arról tudtak beszámolni, hogy Magyarországon ez még mindig csak tervezési stádiumban van.

2014-ben a Belügyminisztérium Személyügyi Főosztálya karolta fel a kezdeményezést, és ismét szakértői egyeztetések kezdődtek a témát érintően.

Javaslat egy hazai áldozatazonosítási szolgálat létrehozására

Ahogy az orvosi szakzsargonban mondják: a gyerek nem kis felnőtt. Más hozzáállást, szemléletet, a gyógyítása más feladatrendszerrel igényel. Ugyanilyen szemléletváltás szükséges akkor is, ha nem egy ismeretlen halottal, hanem adott esetben száz ismeretlen személyazonosságú halottal van dolgunk. A mennyiségi változás minőségi változást kell hogy indukáljon. Utóbbi esetben a következő, újonnan megjelenő kérdésekkel szembesülhetünk:

- Hova gyűjtsük össze a halottakat (koporsók, hűtőkapacitás)?
- Kik végezzék ezt, hogyan, mivel, kinek a felügyeletével?
- Hogyan és mivel jelöljük a holttesteket?
- Mindegyik magyar, vagy van közöttük külföldi?
- Mi van akkor, ha a száz magyar halott külföldön van? (légi baleset például)?
- Száz halott az legalább négyszáz hozzátartozó. Ki tartja velük a kapcsolatot?
- Ki kezeli az eltűnt, szóba jöhető személyek adatait?
- Melyek ezek az adatok, hogyan szerezzük be őket?

- Hogyan lehet ezeket az adatokat kezelni?
- Hogyan és ki által történjen a holttestek azonosítása?
- Ki teremti meg ehhez a feltételrendszert?
- Mi lesz az azonosított áldozatokkal?

A DVI-tevékenység lényege, hogy halálos tömegszerencsétlenség esetén

- nemzetközi standardok alapján, jól kidolgozott tapasztalati séma szerint;
- felkészült és kiképzett szakemberek;
- megfelelő infrastrukturális feltételrendszerrel;
- természettudományos módszerekkel;
- minőségbiztosított áldozatkezelést és -azonosítást tudnak végezni.

Mindehhez egy részletes útmutató áll rendelkezésre.⁴² A munka három oldalon, párhuzamosan folyik:

1. Az antemortem (AM) csoport gyűjti az eltűnt, szóba jöhető személyek azonosítás szempontjából releváns adatait. Szelektálja, majd – meghatározott formában⁴³ – dokumentálja őket. A csoport – értelemszerűen – minden esetben itthon tevékenykedik. Az adatokat számítógépen a központi egységhez juttatják el.
2. A posztmortem (PM) csoport a katasztrófa helyszínén (adott esetben tehát más országban, nem ideális – például sivatagi – viszonyok között) a holttestekkel kapcsolatos mindennemű feladatra alkalmas kell hogy legyen. Idetartozik, hogy megkeresés esetén segít a helyszíni és halottszemlében, elvégzi a holttestekkel kapcsolatos adminisztrációt, logisztikát, közreműködik a szállításban, elhelyezésben. Végül képes kell hogy legyen az agnosztikusokra is. Minden egyes holttestről egy formanyomtatvány (lelet) kitöltésére kerül sor.⁴⁴ Az adatok – szintén számítógépes úton – a központba kerülnek. Külföldi katasztrófa esetén a posztmortem csoport szakemberei gondoskodnak a holttestek hazaszállításának (szakmai) előkészületeiről is.
3. A központi csoportba tartozik a vezetés, a logisztika, a kommunikáció, és idetartoznak a családsegítő szakemberek, valamint az azonosítást végző szakértők is. Utóbbiak intézik a bejövő AM- és PM-adatok összehasonlítása alapján a személyazonosítást. Ezt segítő már megfelelő szoftverek⁴⁵ állnak a szakértők rendelkezésére.

⁴² <http://www.interpol.int/INTERPOL-expertise/Forensics/DVI-Pages/DVI-guide>

⁴³ <http://www.interpol.int/INTERPOL-expertise/Forensics/DVI-Pages/Forms>

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Fast ID, PlassdataTM

Egy nemzeti DVI-csapat tehát vezetőkből (koordinatív testületből), rendőrségi szakemberekből (AM-csoport), családvédelmi szakemberekből (részben pszichológusokból), külső kommunikációs szakemberekből (sajtósokból), informatikusokból (IT), genetikus szakértőből (DNS), ujjnyomszakértőből, valamint a PM-csapatból: orvos szakértőből, fogorvos szakértőből, boncmesterből és bűnügyi technikusokból áll. A csapat minden tagja a hétköznapi életben az eredeti munkahelyén végzi feladatait, a csapat csak katasztrófavédelemben aktívul működik. Ezért is szokták ezeket a csapatokat csipkerózsika-csapatoknak hívni.

Úgy vélem, hogy el kellene kezdeni egy ilyen jellegű nemzeti csapat megszervezését, például *Áldozatazonosítási szolgálat – Hungary DVI* név alatt. Mindehhez csupán – a kormányzati döntés után – egy operatív testület felállítása szükséges: a vezető és néhány, a témát ismerő szakember kijelölésével. Ekkor már – meghatározott menetrend szerint – elkezdődhetne a tagok toborzása⁴⁶, kiválasztása⁴⁷, elméleti oktatása, az Interpol DVI-standardok, -követelmények ismertetése. Ez még szintén minimális pénzügyi erőforrással megoldható.

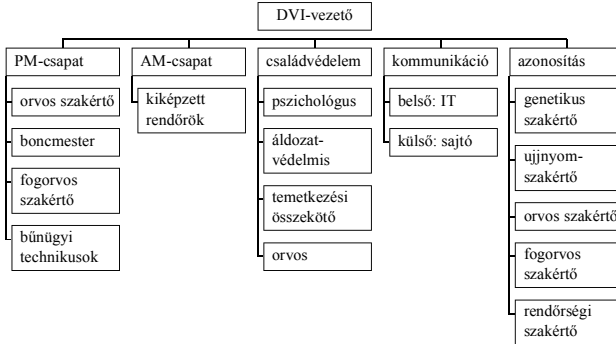
A következő lépésben – meghívott külföldi előadókkal – egy továbbképzés keretében lehetne az ismereteket bővíteni, és felkészíteni a tagokat a gyakorlati munkára. A PM-csapat felállításához az orvosegyetemekkel együttműködési megállapodást kellene kötni, és a szakértőknek, boncmestereknek a képzésben ugyanúgy részt kell venniük. A pszichológusok bevonása a rendőrség és a katasztrófavédelem köréből megoldható, az azonosításban valamelyik orvosegyetem és az ORFK Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet szakértői vállalhatnának döntő szerepet. Az áldozatazonosítási szolgálat (kb. hatvan fő) lehetséges szervezeti felépítését mutatja az *ábra*.

A toborzás, a jelentkezők kiválasztása, majd az elméleti – általános és szakterületeket érintő speciális – oktatás és képzés közben már el lehet kezdeni a szükséges anyagi erőforrások felkutatását az alapvető felszerelés és eszközpark beszerzésére. A módszerek készségszintű elsajátítása után pedig egy gyakorlati főpróba során a tagok a már rendelkezésre álló felszereléssel bemutatnák felkészültségüket. Nem szabad azonban megfélemlíteni a csapatok mentálhigiénés ellátásáról, és a folyamatos személyi és infrastrukturális ellenőrzésekről sem. Ennek megfelelően évente fenntartó tréningeket, próbariasztásokat kell szervezni. A lakosság bevonása (bemutatók, sajtó jelenléte, közösségi oktatási anyagok készítése) elősegítheti a pozitív társadalmi megítélést, és teret adhat egy szélesebb körű szerepvállalásnak.

⁴⁶ Értelmezés szerint az önkéntesség alapkövetelmény.

⁴⁷ Pszichés, fizikai és szakmai alkalmassági szempontok alapján. Az angol nyelv ismerete alapfeltétel kell hogy legyen.

Áldozatazonosítási szolgálat – Hungary DVI

Összegzés

A tanulmányomban az Egyesült Államok és az Interpol áldozatazonosítási modelljét mutattam be, az utóbbi részletesebb tárgyalásával és preferálásával. Az Interpol DVI mint egy százkilencven nemzetet tömörítő rendőri szervezet szakértői csoportja kidolgozta azokat az ajánlásokat, kézikönyveket és formanyomtatványokat, amelyek segítségével lehetőség nyílhat egy kompatibilis nemzeti egység létrehozására. Nincs más dolgunk, csak követni az útmutatóban foglaltakat. És hogy Magyarországnak is legyen ilyen egysége, az már nemzetközi elvárás.